Partner voor de publieke sector

Notitie

Datum: 1 oktober 2026

Onderwerp
Speech - culturele en creatieve sector en brede welvaart

Ik ben gevraagd om vanavond iets te zeggen over de culturele en creatieve sector en brede welvaart. Dat leek mij aanvankelijk een vrij overzichtelijke opdracht, want er is inmiddels veel bekend over de maatschappelijke betekenis van cultuur: over de bijdrage aan welzijn en gezondheid, aan sociale cohesie, aan leren en talentontwikkeling, en ook aan de manier waarop we onze leefomgeving vormgeven.

Maar voordat ik daar iets over zeg, wil ik iets anders markeren. Cultuur heeft natuurlijk ook waarde in zichzelf. Een boek hoeft mensen niet aantoonbaar gezonder te maken om een goed boek te zijn en een voorstelling hoeft de sociale cohesie niet te vergroten om artistieke betekenis te hebben. Juist omdat ik het vanavond wél over de maatschappelijke betekenis van cultuur wil hebben, vind ik het belangrijk dat vooraf te zeggen.

Want terwijl ik mij voorbereidde, begon ik steeds meer te twijfelen of een verhaal over alle bijdragen van cultuur aan brede welvaart eigenlijk wel het verhaal is dat ik hier vanavond moet vertellen.
Niet omdat die maatschappelijke waarde er niet is. Integendeel. Maar omdat er iets ongemakkelijks kan gebeuren zodra we brede welvaart gebruiken om de betekenis van een sector te beschrijven. Voor je het weet wordt brede welvaart een nieuwe manier om het bestaande sectorbelang te legitimeren.

We zijn lang gewend geweest om de waarde van cultuur mede te onderbouwen met bezoekersaantallen, werkgelegenheid en economische opbrengsten. Inmiddels weten we gelukkig dat maatschappelijke waarde veel breder is. Maar als we vervolgens gaan optellen hoeveel gezondheid, sociale cohesie, creativiteit, talent en democratische weerbaarheid cultuur oplevert, hebben we misschien alleen het ene legitimatiemodel vervangen door het andere. En daarom wil ik vanavond proberen de vraag om te draaien.

Bij die omkering kom ik eigenlijk precies uit bij de manier waarop wij vanuit de Sociaal Publieke Alliantie, de SPA, naar maatschappelijke vraagstukken proberen te kijken.

De SPA zijn we aan het ontwikkelen vanuit een vrij eenvoudige constatering. Nederland staat voor grote maatschappelijke opgaven die zich niet netjes houden aan de grenzen van ministeries, sectoren of organisaties. Hoe zorgen we dat we in een structureel krappe arbeidsmarkt talent ontwikkelen en goed inzetten? Hoe bevorderen we gezondheid in plaats van steeds meer zorg te organiseren? Hoe versterken we de sociale en democratische weerbaarheid van onze samenleving?

Bij zulke vraagstukken kun je heel lang naar de overheid kijken, maar die heeft lang niet alle knoppen in handen. Werkgevers en werknemers hebben instrumenten, onderwijsinstellingen hebben die, gemeenten, maatschappelijke organisaties en bedrijven ook. En op sommige punten geldt dat net zo goed voor partijen uit de culturele en creatieve sector.

De SPA begint daarom niet bij de instituties die we al hebben en de belangen die zij vertegenwoordigen, maar bij de maatschappelijke opgave. Wat willen we voor mensen bereiken? Waarom lukt dat onvoldoende? Wat houdt het probleem in stand? Wie heeft iets in handen waarmee we werkelijk verschil kunnen maken? En dan misschien wel de moeilijkste vraag: wat moet ieder van die partijen daarvoor zelf anders doen?

We bouwen dus nadrukkelijk niet aan nóg een overlegtafel. De ambitie is een infrastructuur waarin sociale partners en andere partijen rond concrete maatschappelijke opgaven hun handelingsvermogen en instrumenten bij elkaar brengen om daadwerkelijk iets in beweging te krijgen.

Als je vanuit dat perspectief naar cultuur kijkt, ontstaat volgens mij een veel interessanter gesprek dan wanneer we alleen proberen vast te stellen hoeveel cultuur bijdraagt aan brede welvaart.

De culturele en creatieve sector is namelijk zó divers dat je je kunt afvragen of we eigenlijk wel over één sector kunnen spreken. Een architect heeft iets anders in handen dan een acteur, een bibliotheek iets anders dan een poppodium, en ontwerpers, schrijvers, gameontwikkelaars, musea en orkesten beschikken weer over andere kennis, plekken, netwerken en manieren om mensen te bereiken.

Juist die verscheidenheid maakt het interessant om te onderzoeken waar cultureel en creatief vermogen onderdeel kan zijn van een maatschappelijke oplossing.

Neem gezondheid. We weten inmiddels behoorlijk veel over omstandigheden waaronder actieve cultuurparticipatie kan bijdragen aan welzijn, zingeving, sociale verbinding en mentale gezondheid. Een theatermaker kan met een bepaalde groep misschien iets bereiken wat vanuit de reguliere zorg veel moeilijker lukt; een ontwerper kan samen met patiënten en professionals een zorgproces anders inrichten.

Maar de interessante vraag is niet: is cultuur goed voor gezondheid? De interessante vraag is: waar zit in een concreet gezondheidsvraagstuk de blokkade, en heeft iemand uit deze sector iets in handen waarmee we die kunnen doorbreken? En soms is het antwoord nee.

Dat moeten we ook durven accepteren. Want als we beginnen met wat de culturele sector allemaal te bieden heeft en daar vervolgens maatschappelijke problemen bij zoeken, bestaat het risico dat brede welvaart uiteindelijk vooral een nieuw argument wordt voor financiering van bestaand aanbod. Terwijl de maatschappelijke opgave misschien iets heel anders van ons vraagt.

Bij sociale cohesie en weerbaarheid zie je dezelfde spanning.
We weten dat cultuur kan bijdragen aan sociale verbinding, participatie en gemeenschapsvorming. Mensen hebben plekken nodig waar ze elkaar ontmoeten, verhalen waarin ze zichzelf herkennen én verhalen waarin ze worden geconfronteerd met een werkelijkheid die niet de hunne is. Een samenleving

heeft gemeenschappelijkheid nodig, maar moet ook kunnen omgaan met verschil, conflict en onzekerheid.

Cultuur hoeft dus niet altijd te verbinden in de betekenis van: iedereen vindt elkaar daarna aardiger. Kunst mag schuren en verwarren. En cultuur kan een omgeving zijn waarin we leren ons in een veranderende samenleving te bewegen, andere perspectieven te leren kennen en ons voor te stellen dat de werkelijkheid ook anders zou kunnen zijn.

Maar zodra we zeggen dat cultuur bijdraagt aan sociale cohesie, moeten we ook onderzoeken wat er werkelijk gebeurt. Wie ontmoet hier eigenlijk wie? Wie doet mee? Wie heeft toegang, …… en wie niet?

Een theaterzaal vol mensen die sterk op elkaar lijken kan een buitengewoon waardevolle avond beleven. De voorstelling kan mensen ontroeren, aan het denken zetten en artistiek van grote betekenis zijn. Daar hoeft helemaal niets op afgedongen te worden. Alleen kunnen we daar niet automatisch uit afleiden dat daarmee ook de sociale cohesie tussen verschillende groepen in Nederland is versterkt.

En precies daar raakt dit aan brede welvaart. Want hoe breder de maatschappelijke claim die je als sector maakt, hoe minder je de vraag kunt ontwijken voor wie die maatschappelijke waarde daadwerkelijk beschikbaar is.

Dan is toegankelijkheid niet langer een diversiteitsparagraafje achter in een beleidsplan. Het wordt onderdeel van de bewijsvoering wanneer we brede welvaart gebruiken als legitimatie voor wat we doen. Bij talent wordt dat gesprek misschien nog ongemakkelijker.

Nederland heeft een structureel krappe arbeidsmarkt. We hebben mensen nodig in de zorg, het onderwijs, de techniek, bij de overheid en op allerlei andere plekken. Tegelijkertijd werken in de culturele en creatieve sector veel getalenteerde en vaak hoogopgeleide mensen voor lage inkomens en in onzekere omstandigheden.

De discussie van vanavond over fair pay is daarom buitengewoon relevant. Als wij cultureel en creatief vermogen maatschappelijk belangrijk vinden, kunnen we niet verwachten dat de mensen die dat leveren structureel tegen tarieven werken waarvan zij niet duurzaam kunnen bestaan.
Maar daarmee is de redenering niet klaar. Dan moeten we ook een vraag durven stellen die in deze zaal misschien minder comfortabel is: moeten we al het werk dat nu in deze sector wordt gedaan eigenlijk in stand willen houden?

Wanneer werk alleen kan blijven bestaan doordat mensen structureel bereid zijn tegen zeer lage tarieven te werken, kan de conclusie zijn dat we dat werk beter moeten financieren. Maar in een samenleving waarin menselijk talent schaars is, kan dat niet automatisch de enige conclusie zijn. We moeten óók durven onderzoeken waar dat talent maatschappelijk het hardst nodig is.

En dat ontslaat de sector niet van het eigen ongemakkelijke gesprek. Fair pay en fair practice serieus nemen betekent ook onder ogen zien wat daarvan de consequenties zijn voor de manier waarop het werk nu is georganiseerd. Als mensen uit hetzelfde beschikbare geld fatsoenlijk moeten worden betaald, kan dat betekenen dat er minder werk wordt gemaakt of minder opdrachten worden verstrekt

— en misschien heeft dat uiteindelijk consequenties voor de omvang of inrichting van delen van de sector.

Maar juist daar kan het perspectief van een maatschappelijke opgave iets toevoegen. Als niet al het huidige werk op dezelfde manier kan blijven bestaan, hoeft de vraag niet alleen te zijn wat er verdwijnt. We kunnen ook vragen welk talent beschikbaar komt, waar dat maatschappelijk nodig is en wat ervoor nodig is om mensen daadwerkelijk de mogelijkheid te geven zo'n beweging te maken. Niet als uitweg uit fair pay. Wel als perspectief naast een transitie die de sector zelf onder ogen moet zien.

En misschien gaat het helemaal niet altijd om vertrekken. Cultureel en creatief vermogen kan ook over sectorgrenzen heen worden ingezet — in zorg, onderwijs, woningbouw of andere maatschappelijke opgaven. Misschien moeten we minder denken vanuit de vraag bij welke sector iemand hoort, en meer vanuit de vraag welk vermogen iemand heeft en waar we dat maatschappelijk nodig hebben.

Daar hoort nog iets bij. Als we partijen uitnodigen omdat zij handelingsvermogen hebben, moeten we niet alleen vragen wat ze kunnen bijdragen aan de oplossing. We moeten ook durven onderzoeken waar hun eigen handelen onderdeel is van het probleem.

Architectuur en ontwerp laten dat mooi zien. We hebben ze hard nodig voor woningbouw, klimaatadaptatie en onze leefomgeving. Maar die leefomgeving is óók ontworpen. Dezelfde disciplines die kunnen bijdragen aan de oplossing, kunnen dus onderdeel zijn geweest van het ontstaan of voortbestaan van het probleem.

Dat is voor mij de kern van maatschappelijk mede-eigenaarschap. Je komt niet aan tafel als ‘de oplossing’. Je komt omdat je iets in handen hebt waarmee je verschil kunt maken, én omdat je bereid bent te onderzoeken wat je zelf misschien anders moet doen.

En dan vind ik het interessant om terug te kijken naar corona.
Toen een groot deel van het culturele leven in maart 2020 abrupt stilviel, gebeurde er iets wat daarvoor lang moeilijk was gebleken. Een zeer gefragmenteerde sector organiseerde zich. Meer dan honderd branche-, beroeps- en belangenorganisaties en andere partijen werkten samen in de Taskforce Culturele en Creatieve Sector. De Raad voor Cultuur constateerde destijds dat de sector voor het eerst met één mond sprak. Dat bewijst iets belangrijks: deze zeer diverse sector kán gezamenlijk handelen.

Maar tijdens corona was ook duidelijk wat iedereen verbond. Er was, om het simpel te zeggen, brand in het eigen huis. De moeilijkere vraag is wat er gebeurt wanneer niet jouw eigen huis in brand staat.
Kun je datzelfde organiserende vermogen inzetten rond een maatschappelijke opgave die niet van jou is? Ook wanneer de ene partij iets moet veranderen, een andere misschien weinig blijkt toe te voegen en weer een andere zelfs iets moet inleveren, omdat wat goed is voor de maatschappelijke opgave niet vanzelfsprekend goed is voor iedere afzonderlijke deelnemer?

Juist daarom vind ik het interessant dat de sector na corona in de New Creative Deal zelf al twee ambities naast elkaar heeft gezet: een vitale en weerbare sector waarin mensen fatsoenlijk worden beloond én samen met overheid en bedrijfsleven maatschappelijke vraagstukken aanpakken (ik zou daar graag de publieke sectoren aan toevoegen).

Partner voor de publieke sector

Volgens mij ligt precies tussen die twee ambities de uitdaging waar we vanavond over moeten spreken. Want maatschappelijk mede-eigenaarschap betekent iets anders dan als sector beter zichtbaar maken hoe belangrijk je bent. Het betekent dat je de maatschappelijke opgave voorop durft te zetten en van daaruit onderzoekt waar je werkelijk iets kunt bijdragen, waar misschien niet, en waar je zelf iets moet veranderen. En juist daar zie ik een bijzondere rol voor sociale partners.

Werkgevers en werknemers kunnen namelijk meer dan praten over verandering. Zij beschikken over concrete instrumenten: arbeidsvoorwaarden, scholing, afspraken over instroom en doorstroom en, in verschillende sectoren, arbeidsmarkt- en opleidingsfondsen.

Stel dat we vaststellen dat mensen gemakkelijker tussen sectoren moeten kunnen bewegen. Dan ontstaan heel concrete vragen. Welke vaardigheden zijn overdraagbaar? Wie betaalt aanvullende scholing? Wie draagt het inkomensrisico tijdens een overstap? Kan een fonds investeren wanneer uiteindelijk een andere sector daarvan profiteert? En hoe voorkomen we dat mobiliteit vooral betekent dat de individuele werkende alle risico's draagt?

Daaronder zit een lastig verdelingsvraagstuk. Degene die investeert in een maatschappelijke oplossing is namelijk niet vanzelfsprekend degene die ervan profiteert. Een werkgever kan investeren in iemand die vervolgens elders gaat werken; een sectoraal fonds kan scholing betalen waarvan een andere sector de vruchten plukt. En soms vraagt een maatschappelijke oplossing dat de ene partij iets opgeeft waar een ander, of de samenleving als geheel, beter van wordt.

Juist daar wordt maatschappelijk mede-eigenaarschap ingewikkeld. Hoe verdelen we kosten, baten en risico's wanneer de maatschappelijke opbrengst over sectorgrenzen heen valt?
Dat zijn voor mij sociaal-publieke vragen. Dan gaat sociale dialoog niet meer alleen over de vraag hoe iedere sector voldoende mensen voor zichzelf behoudt, maar óók over hoe we schaars talent in Nederland ontwikkelen, laten bewegen en inzetten.

En dat brengt mij bij de uitnodiging die ik vanuit de SPA zou willen doen.
Niet: kom als cultuursector bij de SPA. Dat zou eigenlijk in strijd zijn met alles wat ik hiervoor heb gezegd.

Laten we liever één of twee concrete maatschappelijke opgaven nemen waarvan mensen hier vermoeden: daar hebben wij werkelijk iets in handen wat nu onvoldoende wordt benut.
En dan beginnen we niet met ons aanbod, maar met de opgave. Wat willen we bereiken? Waarom lukt dat niet? Wat houdt dat tegen? En pas daarna vragen we: wie hebben we nodig en wat hebben die partijen daadwerkelijk in handen?
Wie dat zijn, weten we niet vooraf. Dat kan een maker zijn, een ontwerper of een culturele instelling, maar net zo goed een werkgever, vakbond, fonds, onderwijsinstelling of iemand van buiten deze sector. De opgave bepaalt wie aan tafel hoort — niet andersom.

En misschien ligt de eerste verbinding vanavond zelfs al voor ons. Want hier zit niet alleen de culturele en creatieve sector; ook de sport is vertegenwoordigd. Ook daar spelen vragen rond gezondheid, talent, ontmoeting, participatie en de organisatie van werk.

Partner voor de publieke sector

Misschien moeten we daarom niet afzonderlijk vragen wat cultuur kan bijdragen en wat sport kan bijdragen. Misschien moeten we één maatschappelijke opgave kiezen en onderzoeken waar het handelingsvermogen van cultuur, sport, sociale partners en andere partijen elkaar nodig heeft.
Dat zou voor mij een heel concrete manier zijn om de SPA-benadering te beproeven.

En misschien ontdekken we dan ook dat een deel van wat we altijd als oplossing hebben gepresenteerd minder verschil maakt dan we dachten, of dat een oplossing vraagt dat mensen, middelen of aandacht anders worden ingezet dan voor onze eigen sector het prettigst is.

Dat lijkt mij geen bedreiging voor de maatschappelijke betekenis van cultuur. Ik denk juist dat het die betekenis serieuzer maakt.

Want de stap van sectorbelang naar maatschappelijk mede-eigenaarschap begint niet met harder vertellen hoeveel waarde je hebt. Hij begint met preciezer onderzoeken waar je werkelijk verschil kunt maken, voor wie je dat verschil maakt en wat je daarvoor zelf moet veranderen.

De culturele en creatieve sector heeft tijdens corona bewezen dat zij zich gezamenlijk kan organiseren wanneer haar eigen voortbestaan op het spel staat.

De vraag die ik vanavond graag bij u zou willen achterlaten, is of we nu een moeilijkere stap kunnen zetten: of we datzelfde organiserende vermogen kunnen inzetten wanneer niet het voortbestaan van de sector, maar een maatschappelijke opgave het vertrekpunt is.

En of we daarbij bereid zijn niet alleen te vragen wat cultuur van de samenleving nodig heeft, maar ook wat de samenleving van cultuur nodig heeft.

Als we dat gesprek kunnen voeren, wordt cultuur niet alleen een sector die overtuigend kan vertellen welke maatschappelijke waarde zij heeft. Dan wordt zij mede-eigenaar van de samenleving die we met elkaar willen maken.

Dank u wel.

Marjolijn Olde Monnikhof
Directeur-bestuurder CAOP